

*Ana Šela, Služba državne varnosti
v desetletju kritike in kriz (1980–1989),
Zbirka Studia Historica Slovenica 23,
Znanstveno raziskovalni inštitut
dr. Franca Kovačiča v Mariboru,
Maribor, 2022, 231 strani*

Vse do razpada SFRJ je bila obsesija z nasprotniki komunističnega sistema, poimenovanimi tudi kot notranji in zunanji sovražnik ali kot kontrarevolucija, tudi kot parole poenotenja jugoslovanskih narodov in narodnosti, vsesplošno prisotna. Ob tem »mednarodne reakcionarne sile«, ki so izvirale iz »imperialističnih in hegemonističnih interesov velikih sil in blokovskih organizacij«, niso bile edini dejavnik, ki je ogrožal neodvisnost in suverenost države. S svojim položajem in usodo naj ne bi bile zadovoljne tudi sile »notranjega odpora«, ki naj bi izvirale iz »razrednih struktur ter sile, ki so bile poražene v času socialističnega razvoja«. Tako naj bi se v povezavi obeh oblikovala skupna fronta sovražnega delovanja proti Jugoslaviji, in to na relaciji: tuje obveščevalne službe – ekstremna emigracija – notranji sovražnik. Zelo resno in poglobljeno so jo obravnavali organi oblasti SFRJ. Tako je Zvezni svet za zaščito ustavne ureditve SFRJ na svoji 16. seji dne 9. 7. 1976 obravnaval oceno sovražnih sil, ki naj bi delovale proti SFRJ. Čeprav naj bi bile skupine in posamezniki, ki so po teh ocenah delovali proti SFRJ, različnih ideoloških, nazorskih, verskih in nacionalnih opredelitev, so jih poimenovali in definirali pod skupnim pojmom »peta in šesta kolona«. V gradivu, ki so ga pod vodstvom Zveznega sekretariata za notranje zadeve pripravljali še sekretariati za notranje zadeve republik in pokrajin ter službe v Jugoslovanski ljudski armadi in v Zveznem sekretariatu za zunanje zadeve, so oba pojma poskušali tudi definirati. Po tej definiciji naj bi peto kolono sestavljale skupine in posamezniki v državi, ki so, »kot razredni sovražniki in idejni nasprotniki socialističnega in samoupravnega sistema, aktivno in organizirano spodbijali sistem z glavnim ciljem zrušitev le tega«.

Pri tem naj bi bile sile pete kolone pripravljene, da možne krizne situacije v državi izkoristijo za poziv po zunanji intervenciji oziroma da se priključijo silam agresorja, v kolikor bi do agresije na SFRJ prišlo. V to skupino pa so vključevali tudi posameznike, ki naj bi svojo protijugoslovansko delovanje aktivirali šele v času agresije. Po oceni Zveznega sekretariata za notranje zadeve je ta skupina »*notranjih sovražnikov*« štela okoli 150.000 oseb. S pojmom »šesta kolona« pa so označevali sovražne sile v tujini, katere naj bi formirali in podpirali tuji »*reakcionarni faktori*« in ki naj bi se rekrutirale predvsem iz delov jugoslovanske »*ekstremne emigracije*« in posameznikov, ki so bili po poreklu iz Jugoslavije. Ti naj bi v času krize oziroma agresije na državo izvajali diverzantsko teroristične, vohunske in druge oblike subverzivnega delovanja proti in v Jugoslaviji oziroma naj bi se s svojimi silami vključili v oborožene sile agresorja in bi bile v sestavi slednjih namenjene za zgoraj navedene in druge specialne naloge. Kot predstavnika obeh kolon bi lahko izpostavili dr. Jožeta Pučnika, ki je »*slovenski politični prostor zaznamoval že v 60-tih letih s svojo disidentsko vlogo, ko režimu ni dovolil, da bi ga utišal. Za to svojo upornost je plačal visoko ceno. Doletela ga je skoraj sedemletna zaporna kazen, zatem pa »izgon« iz domovine*«. ¹

V kolikor so zvezne in republiške komunistične oblasti v prvi polovici obstoja nedemokratske države, z represivnimi posegi, relativno uspešno zatirale opozicijo, so osemdeseta leta, s smrtjo dosmrtnega predsednika, »pokopale« tudi politični sistem, na katerem je ta gradila svoj obstoj. Znanstvena monografija podoktorske študentke Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, doc. dr. Ane Šele, z naslovom ***Služba državne varnosti v desetletju kritike in kriz (1980–1989)***, ki je kot 23. monografija izšla v zbirki Studia Historica Slovenica Znanstveno raziskovalnega inštituta dr. Franca Kovačiča v Mariboru, tako kot osrednje vprašanje izpostavi, kako je organ oblasti, Služba državne varnosti (SDV), spremljal in dojemal novo nastalo intelektualno in kulturno opozicijo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in kako so njegove metode dela vplivale na proces slovenske pomladi, ki ga je sprožila prav kulturna oziroma intelektualna opozicija. Avtoričina izhodiščna teza je, da je SDV kot tajna politična policija v osemdesetih letih dvajsetega stoletja s sledenjem, zbiranjem informacij ter uporabo represivnih metod na Slovenskem spremljala kritično misleče posameznike in skupine, ki so se zbirali v večini okoli medijev, in jih skušala zaježiti ter večkrat s kršitvijo temeljnih človekovih

1 Tomaž Kladnik, »Mirko Javornik, kot interes Službe državne varnosti Socialistične Republike Slovenije,« *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018): 305–24.

pravic poskušala ustaviti in zatreti v osemdesetih letih nastajajoče ideje o večji avtonomiji in samostojni slovenski državi, ki so se pokazale v slovenski pomladi.

Avtorica v monografiji razčlenjuje izhodiščno tezo skozi obravnavo po posameznih vsebinskih sklopih oziroma poglavjih. Najprej teoretično razloži in utemelji pojme intelektualna opozicija, disidentstvo in oporečništvo na eni ter obveščevalno-varnostno službo in tajno politično policijo. V poglavju »Služba državne varnosti« podrobno analizira nastanek SDV, njeno organizacijo, metode in področja delovanja službe, kar v slovenskem prostoru še ni bilo tako temeljito razdelano. Študija nato v poglavju »Kategorizacija slovenske intelektualne opozicije s strani Službe državne varnosti« odgovarja na ključno vprašanje o tem, kakšno vlogo je SDV imela v procesu slovenske pomladi, in podaja poglobljeno analizo spremljanja posameznih akterjev slovenske kulturno-politične tranzicije ob koncu osemdesetih let, in sicer: notranji sovražnik in sovražna propaganda; ostanki proinformbirojevcev; tehnoliberalisti; kler; buržoazno-pluralistične skupine; anarholiberalisti, ultralevičarji in meščanska desnica; alternativna gibanja v osemdesetih kot del kulturniške opozicije ter študentski kritiški list kot kulturna opozicija pod nadzorom SDV. V posebnem poglavju pa so obravnavani »Prispevki za slovenski nacionalni program« v 57. številki *Nove revije*, proces proti četverici in Odbor za varstvo človekovih pravic.

Ob raziskovanju pričujoče tematike pa je vsekakor na mestu vprašanje virov. Kot ugotavlja avtorica, je gradivo SDV v Arhivu Republike Slovenije zaradi večkratnih načrtnih uničevanj pred letom 1991 ohranjeno le v fragmentih; veliko ga manjka, ker je bilo uničeno. Kljub temu pa je avtorica, kot ugotavlja recenzent monografije dr. Gregor Jenuš, »*natančno združila razpoložljive dokumente in ustvarila celovit in pronicljiv pregled SDV-jevega spremljanja intelektualne opozicije v osemdesetih letih*«.

Tomaž Kladnik